

СЕКЦІЯ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.222 (477)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВІКУ СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Вовк М.З., к. ю. н.,
викладач

Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті проаналізовано кримінально-правове значення віку суб'єкта складу злочину при кваліфікації. Сформульовано правила щодо кваліфікації суспільно небезпечного діяння з урахуванням віку суб'єкта складу злочину.

Ключові слова: вік, суб'єкт складу злочину, кваліфікація

В статье проанализировано криминально-правовое значение возраста субъекта состава преступления при квалификации. Сформулированы правила относительно квалификации общественно опасного деяния с учетом возраста субъекта состава преступления.

Ключевые слова: возраст, субъект состава преступления, квалификация.

Vovk M.Z. CRIMINAL AND LEGAL SIGNIFICANCE OF THE AGE OF THE SUBJECT OF CORPUS DELICTI FOR THE QUALIFICATION OF CRIMES

The article deals with the criminal and legal significance of the age of the subject of corpus delicti for the qualification of crimes. The rules of the qualification of a socially dangerous act taking into consideration the age of the subject of corpus delicti are formulated.

Key words: age, subject of corpus delicti, qualification.

Постановка проблеми. Вік є обов'язковою ознакою суб'єкта складу злочину, тому під час кваліфікації всіх суспільно небезпечних діянь виникає необхідність встановити, що особа досягла необхідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Вік особи, яка вчиняє дії, з яких складається об'єктивна сторона злочину, може по-різному впливати на кримінально-правову оцінку цих дій. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати кримінально-правове значення віку суб'єкта складу злочину при кваліфікації. Це допоможе уникнути помилок на практиці під час здійснення кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечних діянь.

Ступінь розробленості проблеми. Кримінально-правове значення віку суб'єкта складу злочину при кваліфікації не аналізувалося комплексно жодним автором. У низці кримінально-правових досліджень висвітлюються тільки фрагментарно окремі питання, що пов'язані з віком суб'єкта складу злочину при кваліфікації. Так, О.І. Рарог акцентує увагу на значенні зниженого, загального та підвищеного мінімального віку суб'єкта складу злочину при кваліфікації; А.П. Перминова, Н.П. Шевченко, С.Ш. Ахмедова, В.В. Дзундза, М.В. Іванова, А.В. Ткаченко зосередили свою увагу на кваліфікації за втягнення неповнолітнього в злочинну або іншу антигромадську діяльність у разі відсутності переваги у віці (незначної різниці у віці) між нею і потерпілим, що обчислюється місяцями, а тим більше днями; В.О. Навроцький, Р.І. Міхеєв

– на значенні віку окремих співучасників для кваліфікації їх діянь. Однак багато із цих питань є дискусійними, невирішеними і такими, що потребують подальшого наукового дослідження.

Тому **метою** цієї статті є аналіз кримінально-правового значення віку суб'єкта складу злочину при кваліфікації та вирішення на теоретичному рівні проблемних питань, що пов'язані з віком суб'єкта злочину і мають значення при кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. У ст. 22 КК України міститься вказівка на мінімальний вік суб'єкта складу злочину. Так, відповідно до цієї статті кримінальній відповідальності можуть підлягати особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років (загальний мінімальний вік суб'єкта складу злочину), а особи, що вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, можуть підлягати кримінальній відповідальності лише за вчинення окремих злочинів, вичерпний перелік яких передбачений цим кодексом (знижений мінімальний вік суб'єкта складу злочину).

У кримінально-правовій літературі деякі вчені виділяють підвищений мінімальний вік суб'єкта складу злочину, тобто вважають, що загальним суб'єктом деяких складів злочинів, передбачених КК України, можуть бути особи, які досягли 18-річного віку [1, с. 121]. На це звертає увагу і Пленум Верховного Суду України у Постанові від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення непо-

внелітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» [2, с. 284].

Вчинення суспільно небезпечного діяння особою, що не досягла зниженого мінімального віку суб'єкта складу злочину, тобто 14-річного віку, свідчить про те, що немає суб'єкта складу злочину, а отже, немає складу злочину, внаслідок чого виключається і кримінальна відповідальність [3, с. 148].

Суспільно небезпечне діяння особи, що не досягла загального мінімального віку суб'єкта складу злочину, тобто 16-річного віку оцінюється по-різному. Перша ситуація передбачає, що особа, що не досягла загального мінімального віку суб'єкта, не підлягає кримінальній відповідальності за суспільно небезпечні діяння, за які встановлюється відповідальність із 16 років [3, с. 149].

Відповідно до другої ситуації необхідно враховувати, що деякі складі злочинів, кримінальна відповідальність за які настає тільки з 16 років, містять елементи інших складів злочинів, відповідальність за які настає з 14 років. Тому недосягнення загального віку суб'єкта складу злочину, тобто 16 років, з якого допустима відповідальність за даний склад злочину, не виключає кримінальної відповідальності за інші злочини, склад яких міститься у фактично вчинених особою діях, тобто за складі злочинів, відповідальність за які настає з 14 років [4, с. 198]. Однак на практиці трапляються випадки, коли суди цього не враховують. Так, Макарівським районним судом Київської області П. засуджено за ст. 297 КК України. Обставини справи такі: 13 червня 2004 року у с. Грузькому Макарівського району Київської області П. разом із Ч. на місцевому кладовищі викрав з могил Г. та С. алюмінієві огорожі вартістю 370 грн. В апеляційному та касаційному порядку справа не розглядалась. Заступник прокурора Київської області в клопотанні про перегляд справи в порядку виключного провадження порушив питання про скасування постановленого щодо П. судового рішення у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону, зокрема оскільки П. не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність за ст. 297 КК України, він просить вирок скасувати, а кримінальну справу закрити за відсутністю в діях останнього складу злочину. Судова палата в кримінальних справах та Військова судова колегія Верховного Суду України клопотання заступника прокурора задовольнили, вказавши наступне. Із матеріалів справи вбачається, що П. народився 23 лютого 1989 р., а злочин ним було вчинено 13 червня 2004 року, тобто на момент вчинення інкримінованого діяння його вік становив 15 років 3 місяці. Злочин, передбачений ст. 297 КК України, до переліку злочинів, за які особа може підлягати кримінальній відповідальності у віці від 14 до 16 років, не включено. Таким чином, встановлено, що під час вчинення суспільно небезпечного діяння П. не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тому судом його засуджено необґрунтовано [5]. Видається, що суд неправильно кваліфікував дії П., оскільки не

врахував, що склад злочину, передбачений ст. 297 КК України, містить елементи складу злочину, передбаченого ст. 185 КК України. Тому були всі підстави, щоб притягти П. до відповідальності за ст. 185 КК України.

У кримінально-правовій літературі найбільш повно і переконливо питання про те, що вчинення особою дій, передбачених статтею Особливої частини КК, щодо якої вона не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, можна кваліфікувати за іншими статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за фактично вчинене, але за умови досягнення меншого віку, обґрунтував В.О. Навроцький. Цей вчений зазначає, що «вирішуючи питання про кримінально-правову оцінку діянь осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за діяння, передбачені однією статтею Особливої частини КК, проте досягли віку, з якого настає відповідальність за іншими статтями, що передбачають фактично вчинене, слід враховувати такі положення:

1) відповідальність осіб відповідного віку не може бути різною залежно від того, вчинено злочин одноосібно чи разом з особами, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

2) виділення в КК норм про складені злочини чи спеціальних норм, щодо яких передбачений більш високий вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не спрямоване на декриміналізацію діянь з урахуванням віку особи. Такі норми призначені диференціювати відповідальність (як правило, у бік посилення);

3) загальні норми та норми, з яких утворені норми про складені злочини, діють одночасно зі спеціальними нормами та нормами про складені злочини. Передбачені ними складі злочинів відрізняються «віковою» ознакою суб'єкта складу злочину. Тому відповідні статті Особливої частини КК не конкурують між собою, а перебувають у відносинах суміжності. Щодо них не повинні застосовуватися правила кваліфікації, згідно з одним з яких перевагу має стаття про складений злочин, а з іншим – стаття, яка містить спеціальну норму;

4) наявність всіх ознак складу злочину, передбаченого іншою статтею Особливої частини КК, означає, що існує підстава кримінальної відповідальності. Відповідальність не може виключатися тому, що в скоєному немає ознак складу іншого злочину (передбаченого статтею з більш високим віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність);

5) аналогічні ситуації, пов'язані з відсутністю інших ознак складу злочину, вирішуються на користь кваліфікації за статтями КК, щодо яких є ознаки складу злочину. Так, за розкрадання чужого майна особа, яка не наділена ознаками суб'єкта злочину, передбаченого ст. 191 КК, відповідає як за крадіжку чи шахрайство». Тому цей вчений робить висновок, що діяння осіб, які не досягли відповідного віку, повинні кваліфікуватися за тими статтями КК, щодо яких вони наділені ознаками суб'єкта [6, с. 252–253].

Аналогічно вирішується питання у випадку недосягнення особою підвищеного мінімального віку суб'єкта складу злочину.

У науці кримінального права існує думка, що в окремих випадках як незлочинне діяння вчинене особою, що досягла підвищеного віку суб'єкта складу злочину. Зокрема, на думку окремих вчених, особа не підлягає кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність у разі відсутності переваги у віці (незначної різниці у віці) між нею і потерпілим, що обчислюється місяцями, а тим більше днями. Так, у свій час А.П. Перминова відзначала, що якщо 18-річний вчинив злочин із підлітком, якому 17 років, то навряд у цьому випадку першому потрібно ставити в провину злочин, що передбачений ст. 210 КК Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, особливо якщо підлітки жили разом і ніхто із них не відчував якоїсь ролі іншого. У цьому випадку немає втягнення в силу відсутності переваги у віці, хоча формально один є дорослим, а інший – неповнолітнім [7, с. 68].

Інша група науковців висловлює протилежну точку зору, зокрема вважає, що кримінальна відповідальність повинна наставати незалежно ні від якої «вікової близькості». Н.П. Шевченко на користь цієї позиції наводить такі аргументи. Цей незначний віковий проміжок між неповнолітнім і особою, що досягла 18-річного віку, стає в реальності вельми істотним, оскільки визначає різну ступінь формування особи, різний життєвий досвід, фізичний розвиток, погляди на життя і навколишню дійсність. Тому він не повинен служити підставою до відмови в кримінальному переслідуванні. Незначна різниця у віці винного і потерпілого не змінює юридичної природи вчиненого і не звільняє від відповідальності за втягнення [8, с. 137]. С.Ш. Ахмедова зазначає, що у випадку встановлення вікової близькості питання про можливість суб'єкта із законодавчого поля повністю передається на розсуд суду, що є недопустимим [9, с. 99]. В.В. Дзундза, М.В. Іванова, А.В. Ткаченко вважають, що вирішення зазначеної проблеми повинно здійснюватися з урахуванням соціальної зумовленості розглянутого складу злочину, інтересів найбільше ефективної охорони нормального розвитку та виховання неповнолітніх, а також принципових положень кримінальної політики в боротьбі зі злочинністю неповнолітніх. Варто також прийняти до уваги, що притягнення до кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність – важливий засіб попередження злочинності неповнолітніх, одна з умов, що допомагають зупинити подальшу моральну деградацію неповнолітніх [10, с. 62; 11, с. 46; 12, с. 51].

На нашу думку, під час вирішення питання кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність у разі відсутності переваги у віці потрібно враховувати, чи заподіюється шкода об'єкту кримінально-правової охорони. Об'єктом складу

злочину, передбаченого ст. 304 КК України, є відносини, що пов'язані з нормальним становленням неповнолітнього – його фізичним, психічним і соціальним розвитком. Розвиток конкретного індивіда відбувається своєрідно. Тому неможливо визначити точних меж періодів розвитку людини, зокрема невідомо, коли закінчується неповнолітній вік і починається дорослий вік. У зв'язку із цим у потерпілого, який на декілька місяців чи днів є молодший за суб'єкта відповідного складу злочину, може бути завершений фізичний, психічний і соціальний розвиток. А оскільки такий розвиток завершився, то видається, що в такому випадку не буде заподіюватися шкода об'єкту кримінально-правової охорони. Тому питання про те, чи особа підлягає кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність у разі незначної різниці у віці між нею і потерпілим, що обчислюється місяцями, а тим більше днями, слід вирішувати в кожному конкретному випадку шляхом проведення експертизи.

Вчинення особою суспільно небезпечних дій, передбачених статтею Особливої частини КК України, в разі коли вона не досягла мінімального віку спеціального суб'єкта складу злочину, можна кваліфікувати за іншими статтями Особливої частини КК України, що передбачають відповідальність за фактично вчинене та щодо яких вона досягла мінімального віку загального суб'єкта складу злочину. Наприклад, особа не досягла 18-річного віку, коли за загальним правилом може бути службовою особою, і вчинила ухилення від сплати податків, що не входять в систему оподаткування, що визначена податковим законодавством, то вчинене слід кваліфікувати за ст. 192 КК України. Якщо відповідні дії вчиняє службова особа, то тоді потрібно кваліфікувати за ст. 364 КК України.

На практиці зустрічаються випадки, коли злочин вчиняється не однією особою, а в співучасті. Загальноновизнаним на сьогодні в теорії кримінального права є те, що всі співучасники повинні бути наділені ознаками суб'єкта складу злочину, зокрема досягнути віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Однак раніше як у кримінально-правовій науці, так і в правозастосовній практиці це питання ставилося під сумнів під час з'ясування кількісної ознаки групи осіб. Так, Р.Р. Галіакбаров, Р.І. Міхеєв, Р.Д. Сабіров й інші намагалися обґрунтувати можливість вчинення групового злочину, коли одна особа наділена всіма ознаками суб'єкта складу злочину, а інші особи, що беруть участь у вчиненому, необхідними ознаками суб'єкта складу злочину не володіли, наприклад, не досягли віку, з досягненням якого можна підлягати кримінальній відповідальності [13, с. 118–120; 14, с. 16–19; 15, с. 8–9].

Свого часу Пленум Верховного Суду визнавав можливість кваліфікації злочину як вчиненого групою осіб і тоді, коли лише одна особа підлягала кримінальній відповідальності. Так, у ч. 2 п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 4 «Про судову практику в справах про

згвалтування та інші статеві злочини» містилось роз'яснення, що «дії учасника групового згвалтування підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 117 КК і в тому разі, коли інші учасники злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності» [16, с. 111].

Аналіз норми, яка передбачена в ст. 26 КК України, унеможлиблює таке розуміння групи осіб, як форми співучасті. У таких випадках винна особа діє як посередній виконавець.

Під час вчинення злочину співучасник може помилятися щодо фактичного віку іншого співучасника. У науці кримінального права дискусійним є питання кваліфікації діяння співучасника, який помилявся щодо фактичного віку іншого співучасника. Так, на думку одних науковців, такі випадки повинні вважатися посереднім виконанням [17, с. 12]. Інші науковці вважають, що помилка в оцінках співучасника не повинна впливати на оцінку посягання, воно має кваліфікуватися як закінчений злочин, вчинений групою осіб [18, с. 87], треті – що такі посягання потрібно кваліфікувати як замах на вчинення групового злочину [6, с. 303]. Видається, що правильною є остання позиція, оскільки кожен учасник із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності та дії чи бездіяльності інших співучасників. Кожен знає, що він вчиняє злочин спільно з іншими співучасниками. Кожен бажає чи свідомо допускає настання суспільно небезпечних наслідків спільного посягання.

Висновок. Таким чином, можна запропонувати такі правила кваліфікації з урахуванням віку суб'єкта складу злочину:

1) суспільно небезпечно діяння вчинене особою, яка не досягла 14-річного віку, не повинно кваліфікуватися як злочин;

2) суспільно небезпечно діяння вчинене особою, яка не досягла 16-річного або підвищеного мінімального віку суб'єкта складу злочину, не повинно кваліфікуватися як злочин за статтею КК України, кримінальна відповідальність за якою може наставати відповідно з 16-річного чи підвищеного мінімального віку суб'єкта складу злочину. Однак може кваліфікуватися як злочин за іншими статтями КК України, кримінальна відповідальність за якими може наставати відповідно з 14-річного чи з 16-річного віку;

3) втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність у разі незначної різниці у віці між ним і суб'єктом складу злочину не потрібно кваліфікувати як злочин у випадку, коли буде доведено, що його (потерпілого) фізичний, психічний і соціальний розвиток завершився;

4) суспільно небезпечно діяння співучасника, який помилявся щодо фактичного віку іншого співучасника, потрібно кваліфікувати як замах на вчинення групового злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – Вид. 4-те, переробл. та допов. – К.: Атіка, 2008. – 376 с.
2. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. №2 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: вид. 4-те. – Х.: «Одісей», 2008. – 528 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
4. Рапог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: прак. пособие / А.И. Рапог. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 224 с.
5. Ухвала Верховного Суду України на спільному засіданні Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії від 11 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/21CD90286CFEFCB8C2257194003451D6?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=21CD90286CFEFCB8C2257194003451D6&Count=500&>.
6. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Перминова А.П. Некоторые вопросы уголовной ответственности за вовлечение несовершеннолетних в преступление и другие антиобщественные поступки / А.П. Перминова // Ученые записки Пермского гос. ун-та. – 1969. – № 204. – С. 55–70.
8. Шевченко Н.П. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.П. Шевченко. – Ставрополь, 2003. – 206 с.
9. Ахмедова С.Ш. Ответственность за вовлечение малолетних и несовершеннолетних в антиобщественную деятельность: уголовно-правовые и криминологические проблемы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.Ш. Ахмедова. – Волгоград, 2001. – 200 с.
10. Дзундза В.В. Суб'єкт втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність / В.В. Дзундза // Право і безпека. – 2004. – №3'4. – С. 61–64.
11. Иванова М.В. Ответственность и наказание за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.В. Иванова. – Волгоград, 2004. – 201 с.
12. Ткаченко А.В. Вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления: Уголовно-правовые и криминологические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.В. Ткаченко. – М., 2000. – 224 с.
13. Галиакбаров Р.Р. Групповое преступление. Постоянные и переменные признаки / Р.Р. Галиакбаров. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1973. – 139 с.
14. Михеев Р.И. Уголовно-правовая оценка общественной опасности деяний невменяемых при групповых преступлениях / Р.И. Михеев // Актуальные проблемы борьбы с групповой преступностью. – 1983. – С. 10–19.
15. Сабиров Р.Д. Уголовно-правовая борьба с насильственными групповыми посягательствами : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / Р.Д. Сабиров. – Свердловск, 1980. – 14 с.
16. Про судову практику у справах про згвалтування та інші статеві злочини : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 4 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Видання четверте. – Х.: «Одісей», 2008. – 528 с.
17. Ушаков А.В. Основания и пределы ответственности соучастников преступления по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.В. Ушаков. – М., 1971. – 17 с.
18. Сабиров Р.Д. Общие вопросы квалификации насильственных групповых преступлений / Р.Д. Сабиров // Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. Межвузовский сборник научных трудов. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1983. – С. 81–88.